

KRIPTOVALYUTA ORQALI SODIR ETILADIGAN JINOYATLAR

Ramazonov Temurbek Farxod o'g'li

Huquqni muhofaza qilish akademiyasi

Jinoyat huquqi va kriminologiya kafedrası kabinet mudiri

Annotatsiya:

Keyingi yillarda mamlakatimizda barcha sohalarga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq ayrim shaxslar tomonidan zamonaviy raqamli texnologiyalar yutuqlaridan qonunga xilof ravishda hamda g'arazli maqsadlarda foydalanilishi natijasida fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatları buzilmoqda hamda davlatga zarar yetkazilmoqda. Bu raqamli texnologiyalardan foydalangan holda sodir etilayotgan yangi turdagi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilanishini taqozo etmoqda. Shundan kelib chiqib, ushbu maqolada kriptovalyuta orqali sodir etiladigan jinoyatlar haqida ma'lumotlar keltirdik.

Kalit so'zlar: kripto-aktivlar, raqamli texnologiyalar, Jinoyat-protsessual kodeksi, jinoyat, **kripto-aktivlar aylanmasi**.

Kiberjinoyatchilik kompyuterlar yoki internetdan foydalangan holda jinoiy faoliyatni o'z ichiga oladi, bu butun dunyo huquqiy tizimlari uchun sezilarli muammolarni keltirib chiqaradi. Yevropa Kengashi kiberjinoyatchilikni kiberga bog'liq, kiberga imkon beruvchi va kiberga aloqador jinoyatlarga ajratadi. Kiberjinoyatchilikning chegarasiz tabiati va anonimlik imkoniyati kabi o'ziga xos xususiyatlari an'anaviy huquqni muhofaza qilish yondashuvlarini murakkablashtiradi. Kiberjinoyatchilikning transmilliy jihati ko'pincha yurisdiksiya muammolarini keltirib chiqaradi, bu xalqaro hamkorlikni talab qiladi. Raqamli texnologiyalar jamiyatga kirib borishi bilan kiberjinoyatchilikni tushunish samarali huquqiy javoblar ishlab chiqish uchun muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kiberjinoyatchilik to'g'risidagi Budapesht konvensiyasi (2001) kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha xalqaro sa'y-harakatlarning poydevori bo'lib, asosiy jinoyatlarni belgilaydi va milliy qonunchilik uchun asos yaratadi. Mintaqaviy sa'y-harakatlarga Afrika Ittifoqi konvensiyasi va Yevropa Ittifoqining Axborot tizimlariga hujumlar to'g'risidagi direktivi kiradi. Milliy yondashuvlar turlicha, mamlakatlar keng qamrovli kiberjinoyatchilik qonunchiligini amalga oshirmoqda. Bu ramkalarni amalga oshirish jinoyat ta'riflaridagi farqlar va protsessual farqlar

kabi muammolarni keltirib chiqaradi. Texnologiyaning tez rivojlanishi ko'pincha qonunchilik javoblaridan oldinga o'tib ketadi, bu huquqiy ramkalarni doimiy ko'rib chiqish va moslashtirish zarurligini keltirib chiqaradi.

Kiberga bog'liq jinoyatlar faqat kompyuter tizimlari yoki tarmoqlaridan foydalangan holda sodir etilishi mumkin bo'lgan jinoyatlardir. Bularga Budapesht konventsiyasida belgilangan noqonuniy kirish (hacking), tizimga aralashish va ma'lumotlarga aralashish kiradi. Zararli dasturlarni yaratish va tarqatish hamda taqsimlangan xizmat ko'rsatishni rad etish (DDoS) hujumlari kiberga bog'liq jinoyatlarning muhim shakllaridir. Bu jinoyatlarni sudda ko'rishda atributsiya qiyinchiliklari va yurisdiksiya murakkabliklari muammolar tug'diradi. Texnologiyalar rivojlanishi bilan kiberga bog'liq jinoyat usullari ham rivojlanib boradi, bu esa huquqiy ta'riflar va tergov usullarini doimiy moslashtirish zarurligini keltirib chiqaradi.

Kiberga imkon beruvchi jinoyatlar raqamli texnologiyalar tomonidan o'zgartirilgan an'anaviy jinoyatlardir. Bularga kiber firibgarlik, shaxsiyatni o'g'irlash, kiberstalking, onlayn tazyiq va bolalarni ekspluatatsiya qilish kiradi. Kriptoalyuta bilan bog'liq jinoyatlar va fidya dasturlari hujumlari huquqni muhofaza qilish organlari uchun yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Bu jinoyatlarni tergov qilish anonimlashtirish texnologiyalari va internetning global tabiati tufayli murakkablashadi. An'anaviy jinoyatlarning raqamli vositalar orqali transformatsiyasi moslashuvchan huquqiy yondashuvlar va xalqaro hamkorlikni talab qiladi.

Kiberga aloqador jinoyatlar jinoyat sodir etishda kompyuter tizimlari yoki tarmoqlari yordamchi rol o'ynaydigan jinoyatlarni o'z ichiga oladi. Bularga onlayn intellektual mulk huquqini buzish, kiberterrorizm, onlayn nafrat nutqi, kiber josuslik va qasos pornografiyasi kiradi. Yurisdiksiyalar bo'ylab turli xil huquqiy yondashuvlar turli madaniy va huquqiy nuqtai nazarlarni aks ettiradi. Ijtimoiy media platformalarining bu jinoyatlarni osonlashtirish yoki oldini olishdagi roli tobora ko'proq e'tiborga olinmoqda. Kiberjinoyatchilikning oldini olish bilan shaxsiy maxfiylik va erkin ifoda etish huquqlarini muvozanatlash muhim muammo bo'lib qolmoqda.

Hududiylik va yurisdiksiya tamoyillarini qo'llash kiberfazoda murakkablashadi. Kiberjinoyatchilik holatlarida mens rea va actus reusni aniqlash qiyin bo'lishi mumkin, ayniqsa avtomatlashtirilgan tizimlar bilan. Zarar tushunchasi kiberjinoyatchilik holatlarida jismoniy yoki moliyaviy zarardan tashqariga chiqishi

mumkin. Niyat, bilim va ishtirokchilik javobgarligi kiberjinoatchilikda yangi o'lchovlar kasb etadi. Sun'iy intellekt yoki avtonom tizimlar uchun jinoiy javobgarlikni belgilash yangi huquqiy muammolarni keltirib chiqaradi.

An'anaviy hududiylik tamoyillari kiberfazoda muammoli bo'ladi. Ta'sir doktrinasini, faol va passiv fuqarolik tamoyillari va universal yurisdiksiya kiberjinoatchilik bo'yicha sudlovda ko'rib chiqiladi. O'zaro huquqiy yordam to'g'risidagi shartnomalar (MLATlar) chegaralararo tergovlarni yengillashtiradi, lekin samaradorlik muammolariga duch keladi. Kiberjinoatchilik havzalari global oldini olish sa'y-harakatlariga sezilarli muammolar tug'diradi. Bulutli hisoblash kiberjinoatchilik ishlarida yurisdiksiyani aniqlashni yanada murakkablashtiradi.

Raqamli dalillarning o'zgaruvchan tabiati tez, ixtisoslashtirilgan to'plash usullarini talab qiladi. Atributsiya ko'pincha kiberfazoda shaxsiyatni yashirish usullari tufayli murakkab bo'ladi. Chegaralararo tergovlar xalqaro hamkorlikni talab qiladi, ko'pincha huquqiy farqlar tufayli sekinlashadi. Raqamli kriminalistika kiberjinoatchilik tergovlarida maxsus ekspertizani talab qiladi. Ilg'or tergov usullari kiberjinoatchilik ishlarida huquqiy va axloqiy ikkilanishlarni keltirib chiqaradi.

Kiberjinoatchilik bo'yicha hukm chiqarishda ko'rib chiqiladigan omillarga zarar ko'lami, jabrlanuvchilar soni va hujum murakkabligi kiradi. Moliyaviy jazolar, aktivlarni musodara qilish va tovon to'lash buyruqlari kiberjinoatchilik ishlarida keng tarqalgan. Kompyuter va internet cheklovlari kiberjinoatchilik sodir etganlar o'rtasida takroriy jinoyatning oldini olishga qaratilgan. Muqobil hukm chiqarish variantlari tobora ko'proq ko'rib chiqilmoqda, ayniqsa yosh yoki birinchi marta kiberjinoatchilik sodir etganlar uchun. Joriy amaliyotning kiberjinoatchilikni oldini olishdagi samaradorligi munozarali bo'lib qolmoqda.

Kiberjinoatchilik butun dunyo huquqiy tizimlari uchun doimiy muammolarni keltirib chiqaradi, bu ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Huquqiy tizimlar kiberjinoatchilikni hal qilishda ta'riflardagi noaniqliklar, yurisdiksiya murakkabliklari va tez texnologik o'zgarishlar kabi to'siqlarga duch kelmoqda. Samarali huquqni muhofaza qilish bilan individual huquqlarni himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlash kiberjinoatchilikka qarshi kurashda muhim ahamiyatga ega. Doimiy rivojlanayotgan kiberjinoatchilik sohasida huquqshunoslarni uzluksiz o'qitish juda muhimdir. Texnologiya rivojlanishi bilan kiberjinoatchilik tahdidlariga samarali qarshi kurashish uchun bizning tushunchalarimiz va huquqiy ramkalarimiz ham rivojlanishi kerak.

Kiber kriminologiya kiberjinoatchilikni oldini olish va siyosat ishlab chiqish uchun muhim xulosalar beradi. Uning ko'p qirrali yondashuvi kiberjinoatchilikka qarshi kurashishda fanlararo strategiyalarni talab qiladi. Kiberjinoatchilarni profillashtirish va viktimologiya maqsadli aralashuvlar haqida ma'lumot beradi. Soha raqamli jinoyatchilik xulq-atvorining rivojlanishini aks ettirish uchun dinamik bo'lib qolishi kerak. Dalillarga asoslangan xulosalarni taqdim etish orqali kiber kriminologiya xavfsizroq raqamli muhit yaratish uchun yanada samarali, nozik va axloqiy yondashuvlarni shakllantiradi.

Kiber kriminologiya kiberjinoatchilikni oldini olish va siyosat ishlab chiqish uchun muhim xulosalar beradi. Uning ko'p qirrali yondashuvi kiberjinoatchilikka qarshi kurashishda fanlararo strategiyalarni talab qiladi. Kiberjinoatchilarni profillashtirish va viktimologiya maqsadli aralashuvlar haqida ma'lumot beradi. Soha raqamli jinoyatchilik xulq-atvorining rivojlanishini aks ettirish uchun dinamik bo'lib qolishi kerak. Dalillarga asoslangan xulosalarni taqdim etish orqali kiber kriminologiya xavfsizroq raqamli muhit yaratish uchun yanada samarali, nozik va axloqiy yondashuvlarni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ахборот хавфсизлиги асослари: Маърузалар курси / физикаматематика фанлари номзоди, катта илмий ходим И.М.Каримовнинг умумий таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – 131 б.
2. Жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм: Дарслик. Қайта ишланган ва тўлдирилган иккинчи нашри / Р. Кабулов, А. Отажонов ва бошқ. Масъул муҳаррир Ш.Т. Икрамов. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – Б.803-824.
3. Кибермаконда содир этилаётган жиноятларга қарши кураш: муаммолар ва ечимлар: Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами (24 феврал 2022 йил) / Масъул муҳаррир: А.А. Иминов. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2022. – 253 б.
4. Салаев Н.С., Рўзиев Р.Н. Кибержиноятчиликка қарши курашишга оид миллий ва халқаро стандартлар. Монография // Масъул муҳаррир: ю.ф.д., проф. Р.А.Зуфаров. – Тошкент: ТДЮУ, 2018. – 139 б/
<https://drive.google.com/file/d/1s9aE12c9uM1whNXXvjYFhUaNBzBro0q/view>
5. Г.Гулямов, И.Рустамбеков. “Кибер -ҳуқуқ” – янги комплекс ҳуқуқ соҳаси сифатида/Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили, (4), 2020. – Б.28-33/
https://inlibrary.uz/index.php/uzbek_law_review/article/view/1876.